

**ISTANBUL
INTERNATIONAL CONTEMPORARY
SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS -VII**

July 1-3, 2025 | Istanbul, Türkiye

PROCEEDINGS BOOK

EDITED BY

Prof. Dr. Osman ERKMEN

ISBN: 979-8-89695-117-9

**ISTANBUL
INTERNATIONAL CONTEMPORARY SCIENTIFIC RESEARCH
CONGRESS -VII**

July 1-3, 2025 | Istanbul, Turkiye

PROCEEDINGS BOOK

**EDITED BY
Prof. Dr. Osman ERKMEN**

By Liberty Publishing House
Water Street Corridor New York, NY 10038
www.libertyacademicbooks.com
+1 (314) 597-0372

ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.

© Liberty Academic Publishers 2025

The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed.

The derivative works do not need to be licensed on the same terms.

adopted by Mariam Rasulan
www.istanbulkongresi.org

Issued: 25.07.2025

ISBN: 979-8-89695-117-9

CONGRESS'S IDENTIFICATION
ISTANBUL INTERNATIONAL CONTEMPORARY SCIENTIFIC RESEARCH
CONGRESS -VII

DATE AND PLACE

July 1-3, 2025

İstanbul, TURKIYE

(ONLINE)

ORGANIZATION

IKSAD Institute

HEAD OF CONGRESS

Prof. Dr. Osman ERKMEN

COORDINATOR

Gulnaz GAFUROVA

NUMBER OF ACCEPTED PAPERS 223

NUMBER OF REJECTED PAPERS 25

TOTAL NUMBER OF PAPERS FROM TÜRKİYE 108

TOTAL NUMBER OF INTERNATIONAL PARTICIPANTS 115

PARTICIPATION COUNTRIES

Türkiye, Azerbaijan, Morocco, Iran, Albania, Nigeria, Kosovo, USA, Tunisia, Pakistan, Brazil, England, Lebanon, Algeria, Indonesia, Malaysia, Colombia, India, Romania, Bulgaria, Republic of Moldova, Bangladesh, Japan, Georgia, Hungary, Canada, France

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

**KUDÜS’TE BİR HUKUK MİRASI: BUDEYRİYYE KÜTÜPHANESİ’NDEKİ FIKIH
USULÜ VE FETVA EL YAZMALARI**

A LEGAL LEGACY IN JERUSALEM: PRINCIPLES OF FIQH AND FATWA
MANUSCRIPTS IN THE BUDEYRIYYA LIBRARY

Ömer MENEKŞE

Prof., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

ÖZET

Bu çalışma, Kudüs’ün Eski Şehir bölgesinde yer alan ve 18. yüzyılda kurulan Budeyriyye Kütüphanesi’nin fıkıh usulü ve fetva el yazmaları koleksiyonunu incelemektedir. Kütüphane, Şeyh Muhammed ibn el-Budeyrî (1747-1805) tarafından şahsi bir koleksiyon olarak başlatılmış, zamanla Kudüs’ün önde gelen ailelerinden ve koleksiyonculardan temin edilen eserlerle zenginleşmiştir.

Kuruluşundan itibaren aile vakfı olarak varlığını sürdüren Budeyriyye Kütüphanesi, Osmanlı dönemi Kudüs’ünde ilmi ve hukuki mirasın korunmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Koleksiyonda yaklaşık 900 el yazması bulunmakta olup, bunların önemli bir kısmı fıkıh, fıkıh usulü ve fetva literatürüne aittir. Kütüphanede ayrıca Kur’an ilimleri, hadis, tasavvuf, Arap dili, tarih, matematik ve tıp gibi farklı alanlarda yazmalar da yer almaktadır. Koleksiyonun bir bölümü Osmanlı Türkçesi ve Farsça yazılmıştır. Kütüphanede tespit edilen 11 Türkçe el yazması ise daha çok yazma parçaları şeklindedir.

Budeyriyye Kütüphanesi, 2003 yılından itibaren aile üyelerinin girişimiyle yeniden düzenlenmiş, eserlerin korunması, kataloglanması ve dijitalleştirilmesi için çeşitli projeler başlatılmıştır. Günümüzde koleksiyonun büyük bölümü mikrofilm ve dijital ortama aktarılmıştır. Bu çalışma, kütüphanenin tarihsel gelişimini, koleksiyonun yapısını ve özellikle fıkıh usulü ile fetva yazmalarının Kudüs’ün hukuk mirasına katkılarını değerlendirmektedir.

Budeyriyye Kütüphanesi, Kudüs’teki dini kurum ve aile kütüphaneleri arasında özgün bir yere sahip olup, Osmanlı dönemi Kudüs’ünün ilmi ve hukuki hayatını anlamak için önemli bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Budeyriyye Kütüphanesi, Fıkıh Usulü, Fetva, El Yazmaları

ABSTRACT

This study examines the collection of usul al-fiqh and fatwa manuscripts in the Budeiri Library, located in the Old City of Jerusalem and established in the 18th century. The library was founded by Sheikh Mohammad Ibn Budeir (1747–1805) as a personal collection, which was later enriched with manuscripts acquired from other prominent Jerusalem families and collectors.

As a family endowment, the Budeiri Library has played a significant role in preserving the scholarly and legal heritage of Ottoman Jerusalem. The collection comprises approximately 900 manuscripts, with a significant portion dedicated to Islamic jurisprudence, usul al-fiqh, and fatwa literature. The library also houses works on Qur’anic sciences, hadith, Sufism, Arabic language, history, mathematics, and medicine. Some manuscripts are in Ottoman Turkish and Persian, and 11 Turkish manuscripts have been identified, mostly as fragments.

Since 2003, the Budeiri family has undertaken preservation, cataloging, and digitization initiatives, resulting in much of the collection being microfilmed and digitized. This study evaluates the historical development of the library, the structure of its collection, and especially the contribution of usul al-fiqh and fatwa manuscripts to Jerusalem’s legal heritage.

The Budeiri Library holds a unique place among Jerusalem's religious and family libraries and is an essential source for understanding the intellectual and legal life of Ottoman Jerusalem.

Keywords: Jerusalem, Budeiri Library, Usul al-Fiqh, Fatwa, Manuscripts

1. GİRİŞ

Kudüs, asırlar boyunca yalnızca üç semavi dinin değil, aynı zamanda farklı medeniyetlerin, dinlerin ve kültürlerin buluşma noktası olmuştur. Tarih boyunca farklı siyasi otoritelerin yönetimi altında bulunan şehir, İslam medeniyetinin zirveye ulaştığı Osmanlı döneminde hem ilmi hem de kültürel canlılığını korumuş ve geliştirmiştir. Kudüs'ün bu çok katmanlı yapısı, onun ilim hayatına da yansımış; camiler, medreseler, tekkeler ve özel kütüphaneler aracılığıyla zengin bir yazma eser geleneği oluşmuştur.

Osmanlı döneminde Kudüs, sadece dini bir merkez değil, aynı zamanda hukuk, ilahiyat, edebiyat ve fen bilimleri alanında eserlerin üretildiği ve tedavülde bulunduğu bir ilim havzası hâline gelmiştir. Bu sürecin önemli aktörlerinden biri de şehirdeki özel aile kütüphaneleridir. Bu kütüphaneler, yalnızca kitap muhafaza eden yapılar olmakla kalmamış; aynı zamanda Osmanlı ilim geleneğinin taşrada nasıl kök saldıgını ve sürdürüldüğünü gösteren canlı örnekler olmuşlardır. Bu çerçevede Budeyriyye Kütüphanesi, Kudüs'teki en mühim aile koleksiyonlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Kudüs'teki yazma kütüphaneleri arasında öne çıkan Budeyriyye (al-Budeirî) Kütüphanesi, özellikle İslami ilimler, fıkıh usulü ve fetva literatürü açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bildiride, Kudüs'teki önemli aile kütüphanelerinden biri olan Budeyriyye Kütüphanesi'nin tarihçesi, koleksiyonunun özellikleri ve fıkıh usulü ile fetva el yazmalarının İslam hukuk mirası açısından taşıdığı değer ele alınacaktır.

Bu çalışma, kütüphanenin tarihsel gelişimini, koleksiyonun yapısını ve özellikle fıkıh usulü ile fetva literatürüne katkılarını inceleyerek, Budeyriyye Kütüphanesi'nin yalnızca yerel bir kültürel miras değil, aynı zamanda Osmanlı döneminde Kudüs'te inşa edilen hukukî düşüncenin ve ilim geleneğinin de bir aynası olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. BUDEYRİYYE KÜTÜPHANESİ'NİN TARİHÇESİ ve KONUMU

Kudüs'ün tarihsel dokusu içinde öne çıkan Budeyriyye Kütüphanesi, şehrin ilmi ve kültürel mirasının canlı bir temsilcisidir. Kudüs'teki dört büyük aile kütüphanesinden biri olarak kabul edilmektedir. Kütüphane, adını kurucusu olan dönemin önde gelen Şafii âlimlerinden Muhammed b. Bedîr b. Muhammed b. Mahmûd b. Hubeyş el-Makdisî'den (ö. 1805) almaktadır. Kendisi de Kütüphane'nin yakınında medfundur. Onun öncülüğünde 18. yüzyılın sonlarında yaklaşık bin el yazması eser ile kurulan bu kütüphane, (Abdülcubûrî, 2012, s. 200; al-Asali, 2000, s. 287) zamanla başta Budeyrî ailesinin şahsi eserleri olmak üzere, Şeyh el-Alemî, Askalanî, Zübeydî, Şarkavî ve Hüseyinî gibi ailelerin koleksiyonlarıyla da zenginleşmiştir. (Çelik, 2020, s. 227; el-Aselî, 1981, s. 390; Mack vd., 2019, ss. 20-21)

Kütüphane, Kudüs'ün Eski Şehir bölgesinde, Babü'n-Nâzır semtinde Şer'iyye Mahkemesi (Meclis kapısı) olarak bilinen kapının karşısında, el-Aksa Camii'ne oldukça yakın bir konumda yer almaktadır. Aynı zaman da Vefâiye Zaviyesi olarak da bilinen bu mekân hem dini hem de ilmi çevrelerin kolayca ulaşabildiği bir merkez durumundadır. (Mack vd., 2019, ss. 20-21; Şen, 2014, s. 79; Ayrıca bk. *digitallibrary.al-furqan.com*, t.y.)

Budeyriyye Kütüphanesi'nin mimarisi de dikkat çekicidir. Kütüphane binası, Osmanlı döneminin tipik mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Taş duvarlar, kemerli pencereler ve ahşap detaylar, binanın tarihi dokusunu korumaktadır. Kütüphane, sadece içindeki eserlerle değil, aynı zamanda mimarisiyle de Kudüs'ün kültürel mirasının önemli bir parçasıdır.

Kütüphanenin konumu ve tarihi, onu Kudüs'teki diğer kütüphanelerden ayırmaktadır. Budeyriyye Kütüphanesi, özel bir aile kütüphanesi olmasına rağmen, halka açık bir şekilde hizmet vermiş ve Kudüs'teki ilmi hayatın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Kütüphane

hem Osmanlı döneminde hem de daha sonraki dönemlerde, Kudüs'teki alimlerin ve öğrencilerin uğrak yeri olmuştur.

Günümüzde, Budeyriyye Kütüphanesi, Kudüs'ün kültürel mirasının önemli bir parçası olarak korunmaya devam etmektedir. Kütüphanedeki el yazmaları ve diğer nadir eserler hem yerel hem de uluslararası araştırmacılar için değerli bir kaynak teşkil etmektedir. Kütüphanenin dijitalleştirme çalışmaları, bu eserlerin daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamakta ve Kudüs'ün ilmi mirasının gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunmaktadır.

3. BUDEYRİYYE KÜTÜPHANESİ KOLEKSİYONU: FIKIH USULÜ ve FETVA EL YAZMALARI

Kütüphane hem aile üyelerinin hem de Kudüs'teki alimlerin katkılarıyla oluşan, İslam ilimlerinin çeşitli alanlarına dair nadir eserleri barındırmaktadır. Günümüzde Budeyriyye Kütüphanesi, yaklaşık 1.200 el yazması ve 2.200 basılı eseriyle dikkat çekmektedir. Ayrıca, aile tarafından yayımlanan Suriye el-Cenûbiye ve es-Sabah gazeteleri de kütüphanenin arşivinde yer almaktadır. (Dolu, 2018, s. 64; Mack vd., 2019, ss. 21-22)

Kütüphanedeki eserlerin 637 adedi, Ürdün Üniversitesi Yazma Eserler Kurumu tarafından mikrofilme alınmıştır. (es-Sevâriye, 2009, s. 272; el-Hüseynî, 2010, s. 74)

Yazılış dönemlerine göre tasnif edildiğinde Kütüphane'nde bulunan yazmaların hicrî altıncı asır (on ikinci asır) ile hicrî on dördüncü asır (yirminci asır) arasında dağıldığı görülmüştür.

Kütüphanedeki en eski yazma eser, Hicrî 562 yılı Receb ayının 21. günü (Miladî 1167) istinsah edilen “Kuşeyrî Risalesi” dir. En yeni yazma da 1320 (1902 yılında), yani yirminci asrın başlarında yazılan Muhyiddin İbn Arabî'nin (ö. 638/1240) “*el-İsfâr 'an netâ'ici'l-esfâr*” adlı eseri üzerine yazılan 38 varaklık nüshadır. (MS 638)

(<https://w3id.org/vhmmml/readingRoom/view/517707>)

Kütüphanedeki yazmalar şu konuları kapsamaktadır:

- 9 adet Kur'an -ı Kerim
  - 46 adet Kuran ilimleri
  - 30 adet Kur'an tefsiri,
  - 226 adet İslam hukuku,
  - 57 adet hadis ve hadis ilimleri,
  - 93 adet akide,
  - 210 adet adab-ı şer'iyye
  - 43 adet tarih,
  - 65 adet Siyer ve Nebi methiyeleri
  - 39 adet felsefe ve mantık,
  - 13 adet adabü'l-bahs ve'l-münazara
  - 15 adet riyaziyat,
  - 48 adet felek ve mülhakatı,
  - 4 adet tıp,
  - 77 adet muhtelif konular. (Avcılık, çiçekler, kuşlar, hayvanlar vb. gibi konular)
- Toplam 1177 (al-Assaaziz (Blogspot), 2016; *digitallibrary.al-furqan.com*, t.y.)

Görüldüğü üzere, kütüphanenin koleksiyonu, Kur'an, hadis, din usulü, tasavvuf, fıkıh usulü, Arap dili, tarih, matematik ve tıp gibi çok çeşitli alanları kapsamaktadır, koleksiyonun önemli bir kısmını da fıkıh, fıkıh usulü ve fetva literatürü oluşturmaktadır. Bu eserler arasında Hanefî ve Şafî mezheplerine ait klasik fıkıh metinleri, fetva mecmuaları ve usul kitapları öne çıkmaktadır. Ayrıca, Osmanlı döneminde Kudüs'teki ilmi hayatın canlılığını gösteren, yerel alimler tarafından kaleme alınmış fetva ve risaleler de koleksiyonda yer almaktadır. Bunun

yanısıra Budeyriyye Kütüphanesi'nde 11 adet Türkçe el yazması eserin de bulunduğu bilinmektedir. (Şen, 2014, s. 79)

Bu el yazmaları arasında, klasik fıkıh usulü eserlerinin yanı sıra, Kudüs'te görev yapmış Osmanlı müftülerinin kaleme aldığı fetvalar da bulunmaktadır. Bu eserler, hem Kudüs'teki dini-hukuki hayatın hem de Osmanlı hukuk geleneğinin anlaşılması açısından birincil kaynak niteliğindedir. Ayrıca, kütüphanede bulunan bazı eserler, Kudüs'teki sosyal ve ekonomik hayatın hukuki yansımalarını da ortaya koymaktadır.

4. BUDEYRİYYE KÜTÜPHANESİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU ve DİJİTALLEŞME ÇALIŞMALARI

Budeyriyye Kütüphanesi, Kudüs'teki en eski ve en zengin özel aile kütüphanelerinden biri olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kütüphane, halen Budeyrî ailesinin gözetiminde olup hem aile üyeleri hem de yerel ve uluslararası araştırmacıların katkılarıyla korunmakta ve yaşatılmaktadır. Son yıllarda, kütüphanedeki el yazmalarının korunması ve daha geniş bir araştırmacı kitlesine ulaştırılması amacıyla dijitalleştirme projelerine ağırlık verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak kütüphanenin el yazması koleksiyonunun bir kataloğu 1987'de yayınlanmıştır; ancak bu, kütüphanenin 2003 sonrası yeniden canlandırılmasından bu yana edinilen yüzlerce el yazmasını içermemektedir. 1987 kataloğunda kayıtlı 636 el yazması 35 mm mikrofilme kopyalanmıştır. Kütüphane yönetimi 2010 ilkbaharında yeni ve kapsamlı bir katalog oluşturmaya başladı ve taslak katalog üzerindeki çalışmaları Ocak 2011'de tamamladı.

Kütüphanede bulunan 636 el yazması eserin kataloğu yayımlanmış ve mikrofilmleri çekilmiştir. Fakat kataloğa kaydedilmemiş çok sayıda kitap da bulunmaktadır. (Şen, 2014, s. 79)

Özellikle 2012-2013 yıllarında Hill Museum & Manuscript Library (HMML) ve benzeri kurumların desteğiyle, Budeyriyye Kütüphanesi'ndeki toplam 1307 el yazması eser yüksek çözünürlüklü olarak dijital ortama aktarılmıştır. Bu dijitalleştirme çalışmaları sayesinde, hem Kudüs'teki fiziksel şartlardan kaynaklanabilecek zararların önüne geçilmiş hem de dünyanın dört bir yanındaki araştırmacıların bu nadir eserlere erişimi kolaylaştırılmıştır (HMML, 2024).

Kütüphanenin dijital koleksiyonunda, İslam hukukunun temel kaynakları arasında yer alan fıkıh usulü ve fetva literatürüne ait çok sayıda el yazması bulunmaktadır. Bu eserler, hem klasik dönem İslam hukukçularının metinlerini hem de Kudüs'te görev yapmış Osmanlı müftülerinin fetvalarını içermektedir.

Bu eserlerin dijitalleştirilmiş örneklerine HMML'nin çevrimiçi kataloğundan ulaşmak mümkündür. Dijitalleştirme çalışmaları, sadece eserlerin korunmasını sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda Kudüs'ün zengin hukuk mirasının uluslararası akademik topluluk tarafından daha yakından incelenmesine de imkân tanımaktadır. Böylece Budeyriyye Kütüphanesi, geçmişten günümüze uzanan bir ilim köprüsü olarak işlevini sürdürmektedir.

5. BUDEYRİYYE KÜTÜPHANESİ'NDEKİ FIKIH USULÜ ESERLERİ

Budeyriyye Kütüphanesi'nin dijitalleştirilen koleksiyonunda öne çıkan belli başlı fıkıh usulü eserleri arasında metin, şerh, muhtasar ve haşiye türünden eserler yer almaktadır. Bu kapsamda öne çıkan belli başlı eserler arasında; Şafii fakihlerinden Tâceddin es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) *Cem'u'l-cevâmi'*, Hanefi fakihlerinden Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Tenkîhu'l-usûl*, Ahsîkesî'nin (ö. 644/1246-47) *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb*, Habbâzî'nin (ö. 691/1292) *el-Muğnî fî usûli'l-fıkh*, Teftâzânî (ö. 792/1390)'nin *et-Telvîh'i*, Hanbeli fakihlerinden Necmüddîn et-Tûfî'nin (ö. 716/1316) *el-Bülbül fî usûli'l-fıkh* adlı eseri bulunmaktadır.

Koleksiyonda en fazla şerh ve haşiye çalışmasına konu olan metinler Nesefî'nin *Menârü'l-envâr'*ı ve Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-Varakat adlı eseridir.*

Metodolojik açıdan incelendiğinde, Kütüphanede bulunan fıkıh usûlü eserlerinin mütekellimîn, hanefiyye ve memzûc yöntemleriyle kaleme alındığı görülmektedir.

Kütüphane katalogunda fıkıh usulüne dair 71 yazma eser kaydedilmiştir. Ancak yapılan detaylı incelemeler neticesinde, bu eserlerin birçoğunun İslam muhakeme hukukuna ait olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu eserler, hâkim, mahkeme, taraflar, dava, deliller ve yargılama usulü gibi muhakeme hukukunun ana konularını sistematik bir şekilde ele alan edebü'l-kādî literatürü kapsamındadır.

6. BUDEYRİYYE KÜTÜPHANESİ'NDEKİ FETVA MECMUALARI

Fetva literatürüne ait eserler, Fıkıh alt başlığı altında yer alan 532 eser içerisinde konumlandırılmıştır. Bu bağlamda doğrudan Fetva ile ilgili 9 eser yer almaktadır.

Bu eserler arasında; Hayreddin b. Ahmed er-Remlî (ö. 1108/1696) 'nin *el-Fetâva'l-Hayriyye fi nef'i'l-beriyye* adlı eseri ile Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Uyûnü'l-mesâili'l-mühimme*, Necmeddin Muhammed el-Gaytî'nin (ö. 981/1573) *Fetva* adlı eserleri yer almaktadır. Ayrıca Zekeriyâ el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) evliliğin iptaline dair fetva, Şafii fakihlerinden Ahmed b. Nâsır el-Bâûnî 'nin (ö. 870/1465) Cehri zikri konu edinen *Fetva* adlı eseri, Seriyüddin Muhammed b. İbrahim ed-Daruri İbnü's-Saiğ'in (ö.1066/1655) kahve konulu fetva adlı eseri de söz konusu kütüphanenin el yazmaları arasında bulunmaktadır.

Bu mecmualar, dönemin sosyal, ekonomik ve dini meselelerine dair verilen fetvaları içermekte ve Kudüs'ün toplumsal yapısına ışık tutmaktadır.

7. SONUÇ

Budeyriyye Kütüphanesi, sadece bir el yazması arşivi değil; aynı zamanda Kudüs'ün Osmanlı döneminden günümüze uzanan ilmî ve hukuki birikiminin somut bir göstergesidir. 18. yüzyılda Şeyh Muhammed b. el-Budeyrî tarafından şahsi bir inisiyatifle kurulan bu kütüphane, zamanla başta Budeyrî ailesi olmak üzere Kudüs'ün seçkin ilmî ve dinî ailelerinin katkılarıyla zenginleşerek kurumsallaşmış, böylece Kudüs'ün en köklü özel aile kütüphanelerinden biri hâline gelmiştir.

Kütüphanenin koleksiyonu, İslam ilimlerinin hemen her alanına dair eserler barındırmakla birlikte, fıkıh, fıkıh usulü ve fetva literatürü açısından son derece önemli bir içeriğe sahiptir. Özellikle Hanefi ve Şafii mezheplerine mensup klasik fıkıh metinleri, usul kitapları ve fetva mecmuaları, Osmanlı Kudüs'ünde ilmî birikimin ve hukuki tefekkürün zenginliğini gözler önüne sermektedir. Bu eserler sadece birer ilmî miras değil; aynı zamanda Osmanlı hukuk sisteminin Kudüs'teki uygulanış biçimi, yerel alimlerin yorumları ve toplumun ihtiyaçlarına verilen pratik cevaplar bakımından da birincil kaynak niteliği taşımaktadır.

Dikkat çeken bir diğer husus ise, Budeyriyye Kütüphanesi'ndeki fıkıh usulü yazmalarının metodolojik çeşitliliğidir. Eserlerde mütekellimîn, hanefiyye ve memzûc usullerin temsilcilerine rastlanması, Kudüs'teki fıkıh eğitiminin farklı ekollere açık bir karakter taşıdığını göstermektedir. Ayrıca edebü'l-kādî literatürüne ait yazmaların varlığı, yalnızca teorik fikhin değil, aynı zamanda uygulamalı muhakeme hukukunun da bu kütüphane aracılığıyla günümüze ulaştığını ortaya koymaktadır.

Fetva mecmuaları ise, yalnızca hukuki hükümler açısından değil, aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik gerçekliklerini yansıtan belgeler olarak büyük bir değer taşımaktadır. Bu fetvalar sayesinde, Osmanlı Kudüs'ündeki gündelik hayatın hukuki karşılıkları, halkın karşılaştığı dini-muamelat meseleleri ve ulemânın bunlara verdiği cevaplar tespit edilebilmektedir. Kahve gibi gündelik bir içeceğin dini-hukuki boyutunun tartışılması ya da cehri zikir gibi ameli meseleler hakkında verilen fetvalar, dönemin dinî-hukukî algısını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Budeyriyye Kütüphanesi'nin son yıllarda geçirdiği dijital dönüşüm, bu kadim ilmî mirasın korunmasına ve araştırmacıların erişimine sunulmasına büyük katkı sağlamıştır.

Özellikle HMML (Hill Museum & Manuscript Library) gibi uluslararası kurumların iş birliğiyle yürütülen dijitalleştirme projeleri, Kudüs'ün yazma kültürünü uluslararası akademik çevrelerin erişimine sunmakta; aynı zamanda fiziksel bozulmaların önüne geçerek el yazmalarının gelecek nesillere aktarılmasını mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak, Budeyriyye Kütüphanesi yalnızca Kudüs'ün değil, aynı zamanda Osmanlı ilim ve hukuk tarihinin de önemli bir parçasıdır. Kütüphanedeki fıkıh usulü ve fetva yazmaları, hem İslam hukuku tarihi açısından değerli bir mirası temsil etmekte, hem de Kudüs'ün ilim geleneği içinde ne denli canlı ve üretken bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Budeyriyye Kütüphanesi üzerine yapılacak daha geniş kapsamlı akademik çalışmalar, yalnızca Kudüs'ün değil, İslam dünyasının da ortak hukuk ve ilim geçmişine dair önemli ipuçları sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülcubûrî, A. H. (2012). el-Mektebâtü'l-Makdisiyye Devriha's-Sakafî ve'l-Hadâri fi'l-Kudsi's- Şerif Ebani'l-Ahdi'l-Osmanî: Dirâsetü Vesâikiyye. *Câmiatü Bâbil Mecelletü Külliyyetü't Terbiyyeti'l-Esasiyye*, 9, 196-206.
- al-Asali, K. J. (2000). The Libraries of Ottoman Jerusalem. İçinde S. Auld & R. Hillenbrand (Ed.), *Ottoman Jerusalem: The Living City: 1517-1917* (ss. 285-290). Altajir World of Islam Trust.
- al-Assa Aziz (Blogspot). (2016, Ocak). *Blog post from January 15, 2016*. http://alassaaziz.blogspot.com/2016/01/blog-post_15.html
- Çelik, M. (2020). Osmanlı Kudüs'ündeki Kütüphaneler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, 18(29), 213-239.
- DigitalLibrary.al-furqan.com*. (t.y.). (https://digitalLibrary.al-furqan.com/world_library_details/id/258400)
- Dolu, A. (2018). 18. Yüzyılda Kudüs'te Kitap Sahipliği. İçinde Z. Kurşun & A. Usta (Ed.), *Osmanlı Döneminde Kudüs'te İlmi Hayat ve Eğitim: Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 29.12.2018 (ss. 49-80). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/ Bağcılar Belediyesi.
- el-Aselî, K. C. (1981). *Meâhidü'l-İlm fi Beyti'l-Makdis*. Cem'iyetü Ummali'l-Mat'âbi' et-Teâvün.
- el-Hüseynî, H. bin A. (2010). *Terâcimu Ehli'l-Kuds fi Karni's-Sânî Aşâr el-Hicrî* (S. S. en-Naimât, Ed.). *Câmiatü'l-Ürdün*.
- es-Sevâriye, S. C. (2009). *el-Hayâtü'l-İctimâiyye fi Medineti'l-Kuds (1750-1800)*. Dârü'l-Âlem.
- Mack, M., Balint, B., & Brenner, F. (2019). *Jerusalem: City of the Book*. Yale University Press.
- Şen, F. M. (2014). Kudüs'teki Yazma Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Türkçe El Yazması Eserler. İçinde *Osmanlı'dan Günümüze Filistin Sempozyumu 28-29 Kasım 2013, Ankara Bildiriler*, I. cilt (ss. 71-83).
- vHMML Reading Room Manuscript 517707. (2025, Haziran 26). (<https://w3id.org/vhmml/readingRoom/view/517707>)